

OSNOVNI PROBLEMI STVARANJA TALIJANSKIH REGIONALNIH DRŽAVA U XIV. I XV. STOLJEĆU

Slaven Bertoša

Uvodni dio

Razdoblje kasnog srednjeg vijeka obilježeno je u talijanskoj povijesti mnogim važnim procesima. Neki od njih karakteristični su samo za Apeninski poluotok, dočim za druge možemo pratiti ista ili slična obilježja i drugdje u Europi.

Svi su europski gradovi oko sebe imali manji ili veći teritorijalni pojas (ager), iza kojeg se nalazilo seosko područje u najširem smislu riječi. Takva je situacija postojala i na Apeninskom poluotoku. Ali, talijanski *contado*, tj. područje oko grada, imao je i svoje specifičnosti, osobito kada se promatra njegov odnos prema gradu i selu.

Odnosi grada, *contada* i sela, s obzirom na političko-institucijske aspekte toga područja, bili su vrlo raznoliki, ali i proturječni. Nije ih lako pratiti, ne samo zbog njihove kompleksnosti već i zbog toga što je svaka manja cjelina imala svoje vlastite posebnosti koje u određenim (kraćim ili dužim) vremenskim razmacima i nisu nužno međusobno sličile.

1. Uloga *contada* u procesu stvaranja država, te odnos *contada* i sela u fazama tranzicije prema regionalnoj državi

Riječ je o razdoblju u kojem dolazi do afirmacije novih političkih struktura talijanskog Rinascimenta. Naglasak posebice valja staviti na političko-institucijske odnose između seoskog područja, gradskog područja i državnog uređenja. Analiza teritorijalnog ustroja koji gradska komuna ostavlja u naslijeđe regionalnoj državi nudi prije svega mogućnost proučavanja problema jedinstvenosti teritorija. Važnost jedinstvenosti teritorija nastaje iz činjenice da se talijanska komuna kao grad-država uvijek i u punom smislu riječi predstavljala kao jedinstven politički organizam, sposoban oko sebe stvoriti i organizirati stabilne oblike vlasti nad određenim područjem. Talijanski povjesničar Giorgio Chittolini¹ drži da je upravo zbog toga komuna predstavljala "idealni trenutak" talijanske povijesti s obzirom na političke institucije. Međutim, spomenuti povjesničar naglašava da je talijanska komuna često prolazila kroz razdoblja kriza, posebice unutar-njeg i vanjskog ustroja, što je, nesumnjivo, pokazivalo njezine ne baš malobrojne

¹ G. Chittolini, *La formazione dello stato regionale e le istituzioni del contado*, Torino 1979.

slabosti. Na primjeru analize seoskih institucija uočava se postojanje sličnih tendencija kao i na gradskom području: propadanje sustava "gradskih država" uzrokuje stvaranje dugog razdoblja nemira, uz gubljenje ravnoteže političkih snaga; ponovna uspostava te ravnoteže podrazumijeva stvaranje sustava regionalnih država pod radikalno novim uvjetima. Zbog toga novostvorene institucije nastaju kao rezultat suprotnih tendencija u odnosu prema prijašnjima, a od veće su važnosti jer se pokazuju puno trajnijima.

Drugi bitan problem je onaj koji se odnosi na veze između stanovnika grada i stanovnika seoskog područja, najprije unutar tzv. gradske države (*Stato cittadino*), a potom i one regionalne (*Stato regionale*). Postavlja se pitanje u kakvu su odnosu međusobne ovisnosti bili *cives* (u gradu) prema *comitatina* (na selu). Za talijansko je područje vrlo karakteristična jačina tih veza, a ona je također u fazi tranzicije iz tzv. gradske države u onu regionalnu doživjela vrlo velike promjene. Naime, u odnose između grada i sela često se miješao "posrednik", uglavnom lokalni vladar, a to je prouzročilo ugrožavanje već prije uspostavljenog ravnotežja.²

U pokrajinama Firentinske Republike, potkraj XIV. i početkom XV. stoljeća feuda i feudalne seoske gospode zapravo više i nije bilo. Ako i postoje forme političke organizacije, neovisne o gradskim vlastima, one se odnose na tzv. federacije seoskih zajednica ili na male gradove bez biskupske ili municipalne prošlosti, ali koje su samostalne od većih gradova, pa imaju organizirani *contado* (Prato, San Gimignano, San Miniato). Tako Toscana ulazi u regionalnu državu s jakim urbanim karakteristikama. To obilježje, ako i ima usporednih primjera u drugim talijanskim gradovima, ne vrijedi za sva područja (u Padskoj nizini, primjerice, gradska komuna nije ostavila regionalnoj državi u naslijeđe kompaktan i jedinstven *contado*). Urbano je središte i tu proširilo svoj utjecaj na selo, ali sposobnost da nadzire selo bila je slaba. Na području od rijeke Po do Apenina postoje mnogi kašteli - središta seoskih feudalnih obitelji, iz kojih su feudaltci mogli dobro kontrolirati sela i čitavu okolicu. Seoski feudaltci bili su katkada vojno i politički vrlo jaki, a njihova moć i partikularizam nisu uvijek oslabljeni stvaranjem država.³ Ostaje, međutim, činjenica da je tek država vojvode i markiza mogla potpuno disciplinirati, tj. nadzirati središta seoske feudalne vlasti.⁴ Obitelj Visconti često je izdavala naredbe protiv gospodara podložnih kaštela. Iako rezultati nisu izostajali, seoski su feudaltci čuvali svoju političku moć. Čak i kada se stvaranjem regionalne države smanjila obrambena važnost spomenutih seoskih utvrda, njihovi su gospodari dobili važnu ulogu kao zaštitnici svojih podanika od fiskalne politike gradova.⁵ Cijena koju je trebalo platiti da bi se mirnim putem feudalni gospodari na selu uključili u institucije feudalne države bila je da su im se morale priznati velike autonomije. Tako je vojvodstvo u Lombardiji stvoreno kao zbroj više autonomija koje su dobili manji gradovi, sela, doline, seoski feudaltci, itd.

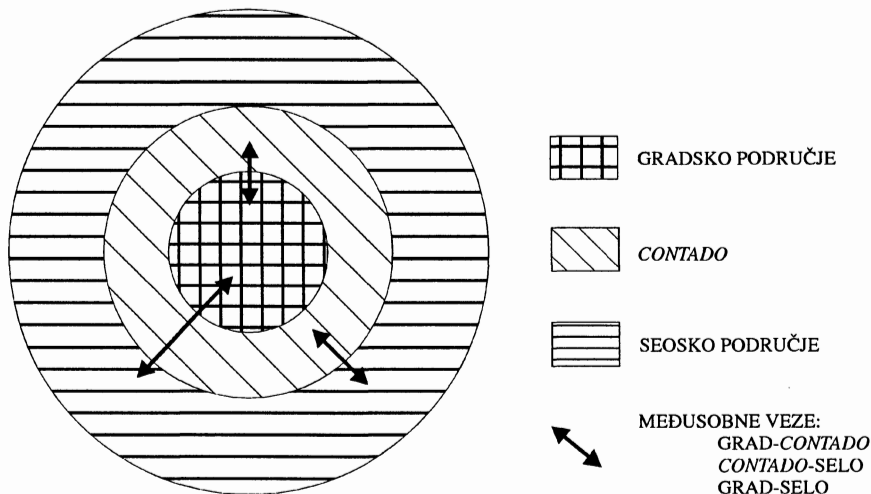
² Isto, VII-IX.

³ Signori di Romagna. La società romagnola e le origini delle signorie, Bologna 1972.

⁴ L. Martines, Power and Imagination. City States in Italy, New York 1979.

⁵ Usp. C. Paseri, Il dominio veneto fino all' incendio della Loggia (1426 - 1575), u: Storia di Brescia, vol. 2, Brescia 1963.; A. de Matteis, L' Aquila e il contado. Demografia e fiscalità (secoli XV-XVIII), Napoli 1973.

Snaga partikularizama bila je takva da su se upravo u vrijeme stvaranja regionalnih država na Apeninskom poluotoku rađale male "državice", okupljene oko kaštela, koje su u svojoj vlasti imale poznate feudalne obitelji Pio (na području grada Carpija u Padskoj nizini), Lupi (na području Padske nizine oko utvrde Soragne), Scotti (na području Piacenze), Falletti (na području Astija i okolice), Spinola (na području utvrde Cassano na rijeci Addi), Rossi (oko planinske utvrde Berceto u Apeninima), Pallavicini (u okolici utvrde Mercato, tj. današnjeg naselja Pellegrino Parmense u prigorju Apenina), te mnogobrojne druge.

Radi se o nepravilnim političkim tvorevinama, koje su bile uzrokom smetnji i svađa s obližnjim susjedima koje žele privući i pokoriti svojim administrativnim strukturama.

U XV. stoljeću Niccolò Machiavelli⁶ i Francesco Guicciardini⁷ bavili su se proučavanjem oblika političkog razvoja u Toscani i Lombardiji. Za prvu su rekli da je "zemlja slobodnih municipalnih institucija", a za drugu da je područje gospodara utvrda i da više sliči Napuljskom Kraljevstvu nego Toscani.⁸ Chittolini drži da su Toscana i Lombardija do stupnja regionalne države došle različitim putovima i s različitom političko-institucijskom tradicijom.⁹ Ponovno pojavljivanje feudalnih institucija u Lombardiji i drugdje na području Padske nizine ne smije se shvaćati kao korak natrag, tj. kao proces refeudalizacije, premda Chittolini naglašava da to mišljenje danas zastupaju mnogi stručnjaci.¹⁰

⁶ N. Machiavelli, *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, knj. I, u: *Opere* (uredio M. Bonfantini), Milano-Napoli 1963.

⁷ Guicciardini, *Ricordi*, u: *Opere*, n. dj.

⁸ H. Baron, *La crisi del primo Rinascimento italiano. Umanesimo civile e libertà repubblicana in un'età di classicismo e di tirannide*, Firenze 1970., 21-48; N. Valeri, *L' Italia nell' età dei principati*, dal 1343 al 1516, Milano 1969., 232-237.

⁹ Chittolini, n. dj., IX-XV.

¹⁰ P. Jones, *Economia e società nell' Italia medievale: la leggenda della borghesia*, u: *Annali della Storia d' Italia* Einaudi, uredili R. Romano i C. Vivanti, Torino 1979.

U sjevernoj i srednjoj Italiji nije bila moguća pobjeda sela nad gradom. Snaga gradskog središta bila je prevelika i sloj zemljoposjednika na selu nije nikad mogao postati pravo feudalno plemstvo.¹¹

Tek je u XVI. stoljeću došlo do ublažavanja razlika između Lombardije i Toskane, pa su one međusobno počele polako više sličiti.¹²

Nastanak regionalne države predstavlja, kako je već istaknuto, veliki obrat u odnosima između grada i sela. Posebice su važnu ulogu odigrale gradske povlastice koje je trebalo proširiti na *contado*. Za mnoge dijelove Padske nizine, namjera vladara da podijeli više vlasti već postojećim obiteljima izvan gradskog područja vodila je jačanju feudalizma i feudalnih gospodara u utvrdama na izvangradskom području.¹³

Katkada su *condottieri* dobivali umjesto plaće feudalne posjede. Riječ je zapravo o karakterističnom usporednom procesu koji ide zajedno sa stvaranjem regionalne države.

Logična je naglašena sklonost lokalnog vladara da što više kontrolira utvrde, stvarajući na taj način novu perifernu birokraciju izvan grada. Tom je birokracijom upravljala središnja vlada. Osim toga, postojala je i namjerna politička sklonost da se gradovi oslabe tako da im se smanji područje utjecaja. Takvu fizionomiju imaju nove općine (*podesterie*) i vikarijati koje je Firenza stvorila na područjima San Miniata (1370.), Arezza (1385.), Pistoie (1401.-1402.), Pise (1406.) i Volterre (1429.).¹⁴ Otvara se tako, između grada i teritorija koji ga okružuje, nova faza konflikata. Vlast gradova postajala je slabija na čitavom Apeninskom poluotoku. Svađe su nastale oko mjerodavnosti gradskih magistrata na područjima izvan grada, oko fiskalnih kompetencija gradske uprave te oko granica autonomije seoskih zajednica.

"Pobune seljaka" notorna su povijesna činjenica koju priznaju povjesničari i kroničari poput Giovannija Cavalcantija¹⁵, Niccolò Machiavellija¹⁶, Marina Sanuda¹⁷ i Gerolama Priulija¹⁸, koji tu pojavu smatraju prirodnom i mogućom.

¹¹ P. Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, London 1975.

¹² E. Fasano Guarini, *Lo stato mediceo di Cosimo I*, Firenze 1973., 63-72.

¹³ Usp. L. Prosdoci, *Problemi sulla formazione e l'ordinamento del territorio di Como*, u: *Atti e memorie del Secondo congresso storico lombardo*, Milano 1938.; F. Cognasso, *Novara nella sua storia*, u: *Novara e il suo territorio*, Novara 1952.; B. Bellotti, *Storia di Bergamo e dei Bergamaschi*, vol. II, Milano 1940.; G. Mantese, *Memorie storiche della chiesa vicentina*, vol. III, dio II. (1404-1563), Vicenza 1964.

Veliku važnost za tu problematiku imaju i sljedeća djela: P. Schaefer, *Il Sottoceneri nel Medioevo*. Contributo alla storia del medioevo Italiano, Lugano 1954.; G. Fasoli, *Per la storia delle istituzioni delle vallate montane*. La comunità cadorina, u: *La Valle d' Aosta*, Zbornik radova s 30. kongresa povjesničara održanog 9.-11. rujna 1956. u Aosti, vol. I, Torino 1958.; G. Santini, *I comuni di valle nel Medioevo*. La costituzione federale del "Frignano" (dalle origini all' autonomia politica), Milano 1960.

¹⁴ Usp. S. Bertelli, *Il potere oligarchico nella città-stato medievale*, Firenze 1978. i L. A. Cecina, *Notizie storiche della città di Volterra*, Pisa 1758.

¹⁵ G. Cavalcanti, *Istorie fiorentine (1423-1447)*, vol. I-II, Firenze 1838-39.

¹⁶ N. Machiavelli, *Legazioni e commissarie* (uredio S. Bertelli), vol. II, Milano 1964.

¹⁷ M. Sanudo, *I Diarii*, vol. IX, Venezia 1883.

¹⁸ G. Priuli, *I Diarii*, u: *Rerum Italicarum Scriptores* (uredio R. Cessi), vol. IV, Bologna-Città di Castello 1938-41.

Novi odnos grada i sela često se pokušavao definirati vrlo jasno i detaljno, i to od strane gradskog središta, njegova teritorija i centralne vlasti. Kada su se povlastice s pravima i obvezama obnavljale, uočavala se jednaka tendencija.¹⁹

Seoske su se zajednice htjele vrlo često organizirati u tzv. federacije (obuhvaćale su sve seoske zajednice unutar jednoga gradskog distrikta). Takve je ustanove *contada* regionalna država priznavala za legitimne i često im davala dovoljno veliku autonomiju koja bi onda omogućavala stvaranje ravnotežja u odnosima s gradom.²⁰

Međutim, valja reći da se talijanski *contado* potpuno organizirao u sjevernoj Italiji tek u drugoj polovici XVI. stoljeća, uz iznimku Brescie²¹ i, u određenom kraćem razdoblju, Cortone.²²

Konflikti između gradske komune i okolnog područja koji izbijaju u ovom razdoblju bili su nezamislivi u komunalnom dobu. Sada su omogućeni manje različitim odnosom s gradom, uz posredništvo regionalne države i njezinih organa vlasti, koji su mogli predstavljati priličnu kočnicu gradskim pretenzijama na *contado*.²³

Primjeri smanjivanja dominacije grada nad *contadom* su tijekom XV. stoljeća vrlo česti u čitavoj Italiji. Sporovi, u kojima je lokalni vladar gotovo uvijek igrao ulogu posrednika, izbijali su najviše oko kompetencija gradskih magistrata nad *contadom*, oko naplaćivanja raznih daća koje su trebale završiti u gradskoj blagajni, te oko granica raznih autonomija (najčešće administrativno-upravnih). Sukobi nisu bili kratki, nego su trajali stoljećima.

Ali, ipak Chittolini²⁴ primjećuje da nedugo nakon početka sukoba, iako grad gubi mnoge svoje dotadašnje prerogative, on i dalje uspijeva zadržati "ključne pozicije", a iz krize konačno uspijeva izaći bez većih šteta.

Nakon ratne faze koncem XIV. i početkom XV. stoljeća, u novom sustavu regionalnih država gradovi i gradski slojevi pokušavaju naći prostora za ponovnu afirmaciju i konsolidaciju svojih povlastica. Seoske su zajednice na području sudstva, primjerice, uglavnom prestale ovisiti o gradu, osim nekoliko iznimaka (u Papinskoj državi, te u mletačkoj Terrafermi)²⁵. U tim iznimkama i dalje su na snazi bile statutske norme koje je određena komuna stvorila davno prije. One su, u tom slučaju, i dalje afirmirale vlast grada nad *contadom*.

¹⁹ G. Chittolini, I capitoli di dedizione delle comunità lombarde a Francesco Sforza: motivi di contrasto fra città e contado, u: Felix olim Lombardia. Studi di storia padana in onore di G. Martini, Milano 1978.; Appendice al Libro Rosso del comune di Chieri (uredio F. Cognasso), Pinerolo-Torino 1913-14.; G. Lonati, Stato totalitario alla fine del sec. XIV., Toscolano 1936.; O. Rombaldi, La comunità reggiana nello stato estense nel secolo XV, u: Liceo Ginnasio statale Ludovico Ariosto di Reggio Emilia, Annuario 1965-67.; L. Fumi, Codice diplomatico della città di Orvieto, Firenze 1884.; P. Partner, The Papal State under Martin V, London 1958.; itd.

²⁰ Usp. F. Vendramini, Le comunità rurali bellunesi. Secoli XV e XVI, Belluno 1979.

²¹ Pasero. Il dominio veneto, n. dj.

²² G. Mancini, Cortona nel Medioevo, Firenze 1879.

²³ P. Pieri, Il rinascimento e la crisi militare italiana, Torino 1952.

²⁴ Chittolini, n. dj., XXI-XXII.

²⁵ Partner, The Papal State, n. dj.; Pasero, Il dominio veneto, n. dj.; Mantese, Memorie storiche, n. dj.; Bellotti, Storia di Bergamo, n. dj.

Važno je reći i ne smije se zaboraviti da sudska aktivnost raznih podestata i rektora u gradovima, ma koliko bila usmjeravana iz prijestolnice države, nije mogla ne biti pod utjecajem lokalnih običaja.²⁶ Nije se mogla obavljati bez pomoći nižih gradskih magistrata. Gradske su vlasti dosta dobro uspjele očuvati svoje prerogative na području financija. Osim toga, tu su i poznate povlastice koje su uživali *cives*: financijske, sudske, ekonomske, itd.

Općenito se može zaključiti da iako gradska komuna nije potpuno mogla, nad teritorijem koji je bio pod njezinim nadzorom, obavljati punu vlast, gradske su povlastice u velikoj mjeri bile očuvane.

2. "Regionalna država" u odnosu prema "gradskoj državi"

Stvaranjem tzv. regionalnih država na početku XV. stoljeća u Italiji, nastaje kompleksan institucijski sustav koji je bio sposoban zamijeniti stari sustav gradskih država.

No, baš takvi sustavi, zbog svojih vrlo naglašenih raznolikosti, daju snagu partikularizmima nad kojima stoje. Osobito je važno naglasiti da se tada stvorene strukture održavaju kasnije stoljećima.²⁷

U mnogim, premda ne nipošto svima, područjima Apeninskog poluotoka, to je doba kada grad u novom državnom ustroju postaje jači od *contada*. Ali, grad gubi svoju bitku sa središnjom vlašću koja mu nameće svoje odluke.

Za to je razdoblje i dalje karakteristična živa želja građana za donošenje odluka neovisno o carskoj vlasti, zbog čega i dolazi do borbi protiv vladarevih odluka.

Ne može se, ipak i unatoč svemu, potpuno negirati da je grad našao velik prostor za svoje autonomije i da je bio privilegiran u odnosu prema teritoriju koji ga je okruživao.

Ali, on postaje "institucija", i to moćna institucija s velikim ovlastima i mogućnostima da takve ovlasti obavlja. Odnosi između grada i teritorija koji ga okružuje u ovom će periodu biti vrlo raznoliki i neujednačeni.²⁸

3. Kriza komunalnih sloboda i podrijetlo teritorijalne države

Slobodne municipalne institucije i dalje su se smatrale modelom i simbolom najsavršenijih uvjeta života građana. Događaji koji su se odigrali od konca komunalnog razdoblja do doba renesanse upućuju na gubljenje municipalnih sloboda nakon čega je slijedio uobičajeni "scenarij" promjena: dolazak plemstva na vlast koncem XIII. stoljeća, "zatvaranje" gradskih savjeta za točno određeni broj pripadnika aristokracije između XIV. i XVI. stoljeća, te pad Firentinske i Sienske republike usred preporodnog razdoblja. Nije teško prepoznati uzroke tih tendencija. Talijanski grad-država nije nikada uspio dosegnuti razinu "savršenog jedinstva". Gradske stranke nikada nisu potpuno surađivale u srednjovjekovnim komunama. Magistrate je imenovala samo jača

²⁶ G. Salvioi, *Storia del diritto italiano*, Torino 1930., 146. i A. Cavanna, *Storia del diritto moderno*. Le fonti, Padova 1977., 133.

²⁷ Chittolini, n. dj., XXX-XXXII.

²⁸ Na i. mj.

strana.²⁹ Uporaba oružja, borbe po gradskim ulicama, razni sukobi i sl. nisu se shvaćali kao neredi i pobune, već kao sredstvo afirmacije vlastitog prava. Sama komuna bila je "stranka", tj. udruženje moćnika koji su se nalazili pokraj drugih moćnika.

Kao što nije uspjela stabilno organizirati gradske stranke, tako komuna nije stvorila niti teritorijalnu državu u punom smislu riječi, odnosno onu koja bi obuhvaćala čitav *contado*. Potpuno je eliminirala autonomije *contada*, privukavši feudaltce da žive u gradu, smanjivši im sudske ovlasti: taj je proces poznat pod nazivom *comitatina*, ali se nije jednako proširio na čitavu komunalnu Italiju.³⁰ Osobito se za područja poljoprivredne ekonomije može sumnjati jesu li gradske institucije uspjele nadzirati feudalne gospodare *contada*. Postoje određene pozitivne pojave u tom smislu: oblici gradske vlasti smatraju se među najzrelijim dosegom novog duha tog razdoblja; gospodar grada, zahvaljujući svojoj moći, može pomiriti sukobljene gradske stranke, stvoriti korektnije odnose između grada i *contada*, te istodobno smanjiti vlast plemstva i feudalaca.³¹ Građani postaju podanici, jednaki pred novom "gradskom državom". Tada počinje pojava nestajanja raznih udruga koje su pokušavale samostalno djelovati izvan državnog ustroja. Na taj su način, primjerice, velike milanske obitelji ojačale svoju političku i društvenu moć. No, sada ta moć nastaje od države i unutar nje se ostvaruje. Svaka društvena i politička afirmacija mora nužno proći preko milanskog dvora.³² Moć se počinje mjeriti ulaženjem u birokratske strukture milanske države.

Nova regionalna država postaje darežljiva prema autonomijama lokalnih zajednica koje u njoj postoje (primjerice feudalnim gospodarima na selu ili seoskim zajednicama u planinama).

U gradskom ambijentu XIV. i XV. stoljeća više ne postoji velika društvena mobilnost karakteristična za komunalno razdoblje, nego se postupno kristaliziraju vladajuće strukture. Gradski savjeti ne predstavljaju, dakako, volju i želju svih slojeva ljudi, ali postaje ipak važno održati ravnotežu radi jedinstva zajednice.

Politička situacija vidi znatno povećanu moć lokalnih oligarhija, i to zbog saveza između njih i vladara.

Do danas se najviše pisalo i raspravljalo o problemima gradova, pa su društveni, politički i gospodarski uvjeti stanovnika *contada* ostali zanemareni. S raslojavanjem gradskog teritorija veliki moćnici iz gradova željeli su naći svoje *fideles* na području *contada*, da bi njihovu vlast vezali za određeni teritorij. Time bi se stvorile nove autonomne "državice", međusobno u stalnim prijeporima i sukobima. To feudalno plemstvo, odvojeno od grada, svoju je moć pokušavalo stvarati na utvrdama, teritorijalnim posjedima i jurisdikcijama nad *contadom*, ali i milošću vladara s kojim su katkad bili u vrlo dobrim odnosima. Na lokalnom se dvoru počela gomilati nova aristokracija.³³

²⁹ L. Simeoni, *Le Signorie*, vol. I, Milano 1950., 50.

³⁰ Usp. G. Fasoli, *Momenti di storia e storiografia feudale italiana*, Bologna 1957., 15-21.

³¹ Usp. L. Anzilotti, *La costituzione interna dello Stato fiorentino sotto il duca Cosimo I de' Medici*, Firenze 1910.; Isti, *La crisi costituzionale della Repubblica fiorentina*, Firenze 1912.

³² F. Chabod, *Alle origini dello stato moderno*, Roma 1957. (litografsko izdanje), 131-132.

³³ Vrlo se sličan proces može pratiti u čitavoj Europi. Usp. H. R. Trebor-Roper, *La crisi generale del XVII secolo*, u: *Crisi in Europa. 1560-1660* (uredio T. Aston), Napoli 1968.

Iz svega spomenutog može se zaključiti da talijansko društvo, usred renesanse, predstavlja zatvorenu aristokratsku zajednicu, mnogo više nego što je to bilo komunalno društvo.

U različitim centrima vlasti, primjerice na dvorovima vladara, kao i u utvrdama feudalaca, veoma su ojačale već prije spomenute obitelji. Upravo se na koncu srednjeg vijeka i početkom novoga stvaraju različiti slojevi talijanskog plemstva kao zatvorene i nasljedne kaste, koje priznaju državne strukture, štite razne povlastice i koje će držati monopol nad vlašću u javnim strukturama. Taj je društveni sloj, mnogo više nego vladajući slojevi komunalnog razdoblja, imao veću mogućnost da učvrsti svoju političku moć, a da mu u tome ne smetaju novi slojevi društva koji se penju na gradskoj ljestvici.

Komunalno se razdoblje često promatralo kao doba afirmacije građanstva. Međutim, Chittolini drži da je afirmacija komune manje vezana za postojanje trgovinskih i obrtničkih elemenata unutar gradske ekonomije, a više za poljoprivredno gospodarstvo. Unutar komunalnog i "gradskog" građanstva bile su vrlo naglašene i feudalne i agrarne sastavnice.³⁴

U trenucima krize komuna je svoju snagu nalazila upravo u širokom srednjem gradskom sloju, kako to dobro pokazuju primjeri iz Firenze.³⁵

U toskanskim gradovima, u Genovi i Veneciji, republikanske institucije, ako ne i stare komunalne slobode, uspjele su preživjeti krizu komunalnog sustava koja je pogodila ostale dijelove Italije, zadržavši se još stoljećima kasnije. Dakle, preživljavanje komunalnog ustroja u tri spomenuta primjera iznimka je u odnosu prema onomu što se zbivalo u desecima drugih talijanskih gradova. Zato su iznimne i karakteristike mletačke, denovske i firentinske aristokracije na početku modernog doba.

Zusammenfassung

GRUNDLEGENDE PROBLEME DER SCHAFFUNG ITALIENISCHER REGIONALSTAATEN IM XIV. UND XV. JH.

Slaven Bertoša

Der Autor gelangt zum Schluß, daß die italienische Gesellschaft mitten in der Renaissance eine geschlossene, aristokratische Gemeinschaft darstellt, und zwar in einem vier stärkeren Ausmaß als es die Kommunalgesellschaft war.

Gerade Ende des Mittelalters und zu Beginn der Neuzeit entstehen verschiedene Schichten des italienischen Adels als geschlossene und erbliche Kasten, die die staatlichen Strukturen anerkennen, verschiedene Privilegien wahren und das staatliche Monopol über die Nacht in

³⁴ Storia dell' economia italiana (uredio C. M. Cipolla), vol. I, Torino 1959., te R. Romano, Tra due crisi. L' Italia del Rinascimento, Torino 1971.

³⁵ Chittolini, n. dj., 24-26.

öffentlichen Strukturen innehaben. Diese Gesellschaftsschicht hatte weitaus eher als die Kommunalgesellschaft jener Zeit mehr Möglichkeiten, ihre politische Macht zu festigen, ohne dabei durch neue Gesellschaftsschichten, die die urbane Leiter zu erklimmen begannen, gestört zu werden.

Die Affirmierung der Kommune ist weniger an den Bestand von Handels- und Handwerks-elementen innerhalb der urbanen Wirtschaft gebunden als an die Landwirtschaft. Innerhalb der Kommunalen und "urbanen" Bürgerschaft waren besonders die feudalen und agraren Elemente betont. In Krisenzeiten bezog die Kommune ihre Kräfte gerade aus der städtischen Mittelschicht, wie dies die Beispiele aus Florenz besonders deutlich zeigen.

In den Städten der Toscana, in Genua und Venedig konnten die Institutionen der Republik, wenn nicht die alten Kommunalfreiheiten so doch die Krise des Kommunalsystems überleben, die die übrigen Teile Italiens erfaßt hatte und noch jahrhundertlang weiter bestand.

J U B I L A R N I
H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

posvećen je

prof. dr. Jaroslavu ŠIDAKU,

*njegovu osnivaču i glavnom uredniku
(1948 – 1985)*

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS
Ivan KAMPUŠ
Ivica PRLENDER
Tomislav RAUKAR
Petar STRČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Cijena ovog broja iznosi 200 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Mišljenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske br. 532-03-1/7-94-01 i 5320317-96-01
od 18. XI. 1994. i 1. III. 1996. časopis je oslobođen plaćanja poreza na promet.

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, prosinac 1997.